

tudok a — **család** történeteiből, anyám történeteiből még talán ennyit sem. - Azt tudom hogy a amikor - asszem amikor **született** akkor a Gozdu udvarban laktak, [...] a zsidó aranyművesek a a ott voltak a — Holló utca tájékán, — nyilván a Gozdu udvar tele volt velük, — abogy a **Holló utca is tel-** a a még amikor odaköltöztem a — Judithhoz¹⁷ még akkor is. [...] Aztán — kész, aztán az hogy — ötödik - után kirúgták a — a: — gimnáziumból, — aztán hogy — ilyen-olyan fiatal korában — ezek zsidó kommunista művészek - Bálint György meg ilyen nevek — azokról tétetett említés — — meg **az** persze hogy — harmincháromban éppen megkapott egy — német **birodalmi ösztöndíjat** amikor aztán jött a hitleri hatalomátvétel és szó nem lehetett arról hogy elmenjen Berlinbe és **akkor** - hozzáment apámhoz akibe a **család** már rég — szerette volna ha hozzámegy. — — — **Nincsenek** családi történetek. Na most - hogy — hogy ez **stimmel** [...] ezt húgom - szegény már baldokláva idején megerősítette. [...] Hogy **mi is** azért nem tudunk igazán mesélni, - mert **neki**nk sem **meséltek**. Mert a családban **nem mesélt** senki. **Semmit**.

JEGYZETEK

- ¹ Hannah Arendt: *Rabel Varnbagen. Egy német zsidó nő élete a romantika korából*. Scolar, Budapest, 2014.
- ² Kovács Katival és Kovács Évával kezdtünk kutatni. Eredetileg a református iskolákba járók szüleinek identitását hasonlítottuk volna össze a zsidó iskolások szüleivel, majd ketten maradva Évával végül csak a zsidók iskolákban kutattunk. Narratív élettörténeti interjúkon alapuló kutatásunkból született – tíz évvel később – *Mutatkozás. Zsidó identitástörténetek* című könyvünk (Múlt és Jövő, Budapest,

2002). S azzal, hogy – bár akkor a lehető legnagyobb szorosságban és harmóniában dolgoztunk együtt –, most ehelyütt egyes számban írok, a legkevésbé sem szándékozom az akkori közösséget, melytől nagyon sokat kaptam, megtagadni, pusztán szeretnék a saját személyes történetemre rátekinteni, s ehhez igyekszem saját fejlődésemet és az akkori közös munkát „szétszálazni”.

- ³ Marceline Loridan-Ivens: *Et tu n'es pas revenu*. Récit écrit avec Judith Perrignon. Grasset. Az idézetet a saját – angolból történt – fordításomban közlöm (Uő: *But You Did Not Come Back*. Atlantic Monthly Press, 2016).
- ⁴ Egy időben így szólítottuk anyámat a családban.
- ⁵ Sigmund Freud: *Három értekezés a szexualitás elméletéről*. Ferenczi Sándor ford. Dick Manó, Budapest, 1915. 50–52.
- ⁶ Alvin H. Rosenfeld: *A bolokauszt vége*. Kovács Sz. Anna ford. Gondolat, Budapest, 2013.
- ⁷ W. G. Sebald: *Légi báború és irodalom. A rombolás természetrajza*. Blastchik Éva ford. Európa, Budapest, 2014.
- ⁸ Vajda Mihály: Adél és fia. *Beszélő*, 2012. december.
- ⁹ Az erről (is) szóló szövegem része a megjelenő kötetnek is.
- ¹⁰ Georges Didi-Hueberman: *Images in Spite of All: Four Photographs from Auschwitz*. The University of Chicago Press, Chicago–London, 2001. 38.
- ¹¹ Mátyásföld, Géza utca 31.
- ¹² A Toldi cserkészcsapat 1922-ben, több korábbi csapat összevonásából alakult, és szinte kizárólag asszimilált zsidó fiúkból állt (vö. Bak János: Tizenkét Lipótvárosi Berzsenyista családja. *Múlt és Jövő*, 2012/1.). Később az 1940-es években a Magyar Eszperantó Szövetség cserkészcsapataként is működtek (vö. <http://www.osveny.com/>).
- ¹³ Vajda Marcellné, született Nasser Magdolna, Misu anyja.
- ¹⁴ Apám nagynénje, apja testvére, Jolán, Dombóvárra ment férjhez. Két gyerekével és férjével együtt Auschwitzba deportálták, a két gyerek közül egyedül az idősebb került el a gázkamrát és élte túl a soát.
- ¹⁵ Misu anyjának nővére és családja.
- ¹⁶ Kende Judit keramikus.
- ¹⁷ Misu felesége, Háber Judit, Bubu, az anyám.

Vajda Mihály
Populizmus – esetleges feljegyzések,
melyek jól illenek
Stefan Zweig tapasztalataihoz

Olvasom Edmund de Waal *A borostyánszemű nyúlját*. Erről gondolkodom.

Hogyan függ össze a modernitás gyászos kimenetele – most egy szóval mondom –, a populizmus és a zsidókérdés. Az előbb olvastam Radnóti Zoli rabbi blog bejegyzését a nemesi, sőt bárói rangra emelt magyar zsidókról. Nos: már a francia forradalomra sem áll, hogy az arisztokrácia és általában a nemesség (második rend) ellen irányult a polgárság részéről. A polgárság jobb körei a (a noblesse de robe)... Na, most megnéztem a Wikipédiát, s kiderült, hogy azért ezek nem igazán voltak polgárok. Magas hivatalokat viseltek anélkül, hogy eredetileg nemesi rangjuk lett volna, de azért ők is a második, s láthatólag nem a harmadik rendhez tartoztak. Mindegy. A polgárságnak, azt hiszem, igen kevés köze volt az egész cirkuszhoz, a forradalom a csőcselék első lázadása volt az európai újkorban, de még nem egészen világos, kik ellen. Később, az antiszemita hullámmal a csőcselék azokat kezdte támadni, akiknek nem volt „jogosítványuk” az uralkodó réteghez tartozni, egyszerűen csak felküzdötték magukat. Bergycsevi stettl, Ogyessza, Párizs, Bécs – most már paloták. Ezek ne uralkodjanak felettünk!! Nemrég még rongyosabbak voltak minálunk! S lassan-lassan abból, hogy ti büdös zsidók, ne képzeljétek, hogy az elithez tartozhattok, melyre felnézünk, az lett, hogy tűnjön el az egész elit, tűnjenek el ezek, akik minket lenéznek, de a zsidókat befogadják. (Horthy megoldása, hogy barátkozik a Weiss Mandfrédokkal, s hagyja legyilkolni a kis zsidókat, egy ilyen nyomorult, elmaradott országban még működött, tőlünk nyugatabbra viszont már nem.) Valahogy így fonódott össze az egyre harciasabbá váló antiszemitizmus az elitek megsemmisítésének tendenciájával. A Donald kacsák és a Viktor királyok, váljanak bármilyen gazdaggá is, nem idegenek tőlünk, a mi vérünkben valók, mondja az átlagember. Az elegancia, a finomság, a „kultúra” (lásd Almási megfogalmazását) távol áll tőlük (a

tradicionális politikai és gazdasági elit a század folyamán már megsemmisült, a kulturális elitet most igitkeznek megsemmisíteni). S ha nincsenek elitek – csoportok, melyek nemcsak magukat tekintik elitnek, hanem amelyekre a társadalom egésze is felnéz –, akkor a társadalom csőcselékké válik. (Meg kell itt nézni Bibót!) Populizmus: nemcsak rájátszás a többség érzelm- és gondolatvilágára, hanem annak *elfogadása* is. Pontosabban: akik hatalomra kerülnek, legyenek bár ügyesebbek, rátermettebbek az átlagembernél, ugyanúgy gondolkoznak, mint az utóbbiak.

Tovább olvastam *A borostyánszemű nyulat*. Az Anschluss napjai. Elképzeldhetetlen, ami történt. A csőcselék pillanatok alatt szétverte a zsidó palotákat.

S feljegyzendő: „Persze verik őket; de a borotválkozást vagy a mosakodást is tiltják nekik, hogy még degeneráltabbaknak látszanak. Ugyanis fontos lerendezni a régi sértést, hogy a zsidók nem néznek ki zsidónak. [...] az utat jeleneti, amelyen visszaküldenek mindenkit a stétlbe, visszavetkőztetik eredeti mivoltába... Az embernek az a dolga, hogy a végén olyan legyen mint egy karikatúra a Stürmerből.” (277). „Ez kísérlet, hogy miként lehet zsidók nélkül irányítani egy társadalmat. Bécs ismét »a világvége kísérleti állomása«.”

Naplómból: Akartam írni megint valamit a populizmus-monarchia témában. Most Broch Hofmannsthal-esszéjét olvasom – kicsit mesterkéltné –, arról (is) beszél, hogy hét hatalmi centrum volt akkortájt. Ez éppen lehet. De – ez már az én álláspontom – csak Franciaország gyűlölte a Monarchiát, miért sikerült apró darabokra szaggatnia? Németország, Oroszország, Spanyolország nem számított, Olaszország nem volt igazi hatalmi centrum, Anglia meg mitmacholta. De hol a hetedik?

Megvan ott a hét. Egész rosszalvós éjjel azon gondolkoztam, hogy tényleg a Monarchia mutatta-e fel először a széthullást és az értékvesztést. Lehet. Csak az öreg császár tartotta össze. II. Józsefnek

Fotó: Kőhányai János

Vajda Mihály és felesége: Barbara Smitmans-Vajda
 – aki először publikál a *Múlt és Jövőben* – a 2017-es könyvnapon

semmifajta egységesítés nem sikerült. Természetesen Olaszországban és Németországban sem volt jobb a helyzet – lásd a rémes weimári állapotokat –, de Olaszország nem igazán számított, Németország meg Hitlerrel összekapta magát, a totális vereség eredményeképpen meg újjáéledtek bizonyos alapvető értékek. – De nem igazán jó ez. S most rémesen fáradt vagyok. – Ja, még annyi: Oroszország és Spanyolország végül is megőrizte a régi struktúráját – Anglia egész más tészta.

Ferenc pápa az egészen fordítani akar.

Ez is napló: Próbálkozom ezzel a viláगतalakulás dologgal, de ahhoz harminc évvel fiatalabbnak kel-

lene lennem. Még mindég furdalja az oldalamat: mintha igaz lenne, hogy a Monarchiában a legtovább maradt meg a tradicionális (lásd Broch, Stefan Zweig, Joseph Roth), hogy aztán széthulljék az egész. Franciaország: Balzacot kellene tovább olvasni, Anglia: szerves fejlődés, s csak mostanra érte el a végzete. Oroszországban szétverték a tradíciót, s azután sokáig tartott, míg újból helyreállították, Olaszország, Németország a totalitarizmusokon keresztül jutott el az egyik ide, a másik oda – Spanyolországot nem ismerem. Talán Buñuel segítene. De hát kell ez 82 éves korban? Se baj, olvasok, aláhúzgálok továbbra is, aztán meglátjuk.